

arhivih podrobno opiše, je vzbudil tudi novo upanje za primorske Slovence. Kapitulacija Italije ga je še okrepila, čeprav diplomatski signali iz prestolnic anglo-ameriških prestolnic glede pripadnosti Trsta niso bili ravno ohrabrujojoči. Pirjevec v svoji knjigi z izjemnim občutkom za detajl opiše vse pomembnejše koncepte o mednarodnih dimenzijah tržaškega vprašanja, od diplomatskih salonov v Londonu, Washingtonu in Moskvi do publicistične propagande slovenskih politikov v emigraciji, kot je bil na primer vsestransko aktivni Ivan Marija Čok.

Z zmagami Titovih čet so se povečali tudi apetiti slovenskih politikov. Ko so 1. maja 1945 partizani vkorakali v Trst in za las prehiteli anglo-ameriške zaveznike, je nekdanji kraljevi poslanik v Buenos Airesu in Ottawi Izidor Cankar v pismu soprogi Niči zapisal: "Nocoj me je zbudilo grmenje topov – Gorica, Trst, Tržič so naši, držimo fronto na Soči. Samo to je važno, vse drugo ni. Sen mojega življenja se izpolnjuje, smisel je dobilo to bedno slovensko življenje. V resnici bi rajši ležal nag pred svojo malo hišo ob morju blizu Trsta, kot sedel v fraku pri diplomatski večerji". A tudi diplomacija nove Jugoslavije v boju za Trst ni bila uspešna. Velika kvaliteta Pirjevčeve knjige ni samo predstavitev Titovih osebnih pogledov na tržaški problem (o čemer bo avtor verjetno še več zapisal v novi biografiji tega državnika, ki je v pripravi), ampak tudi doslej najbolj podrobna ocena diplomatskih aktivnosti Edvarda Kardelja in Aleša Beblerja v luči pariške mirovne konference leta 1946.

Ob ohlajevanju odnosov z anglo-ameriškiimi zavezniki in posledično vse bolj očitnem igranju na sovjetsko karto je Trst močno presešel okvire zgolj še enega bilateralnega razmejitvenega vprašanja. Pirjevec je tudi s citatom Edvarda Kocbeka podkrepil tezo, da je bila povezava Trsta s slovenskim zaledjem v predhladno-vojnem kontekstu "eminentno evropsko vprašanje in je kot tako vzvišeno nad italijanskim iredentizmom, pa tudi nad jugoslovanskim patriotizmom, še posebej v obliki komunističnega režima".

Ko je Jugoslavija izgubila možnost priključitve Trsta, je postal slovensko okno v svet Koper. Leta 1957 je bila ustanovljena Luka Koper, ki se je v naslednjih desetletjih razvila v ključno pristanišče na severnem Jadranu. V aktualnih razpravah o potrebi po ohranitvi slovenskega ozemeljskega stika z mednarodnimi vodami se kot ključni argument omenja prav prihodnost Luke Koper. Dejstvo je, da je prav po njeni zaslugi slovensko gospodarstvo že v času komunistične Jugoslavije ohranilo mednarodne razsežnosti. Kot ugotavlja Pirjevec, si je Slovenija s tem zagotovila večjo politično in gospodarsko avtonomijo nasproti Beogradu, kar je gotovo vplivalo na slovensko osamosvojiteljsko zavest ob razpadanju komunistične Jugoslavije. Tako je ključno in tudi danes še kako aktualno sporočilo Pirjevčeve knjige, da so tako stoletni boj za Trst kot prizadevanja za nadaljnjo rast Kopra (ki ga je Jugoslavija dobila kot kompenzacijo za tržaški neuspeh) neločljivo povezani ne samo s sloven-

sko pomorsko identiteto, ampak tudi s slovensko državnostjo nasploh. Pa četudi je Trst ostal "njihov".

Andrej Rahten

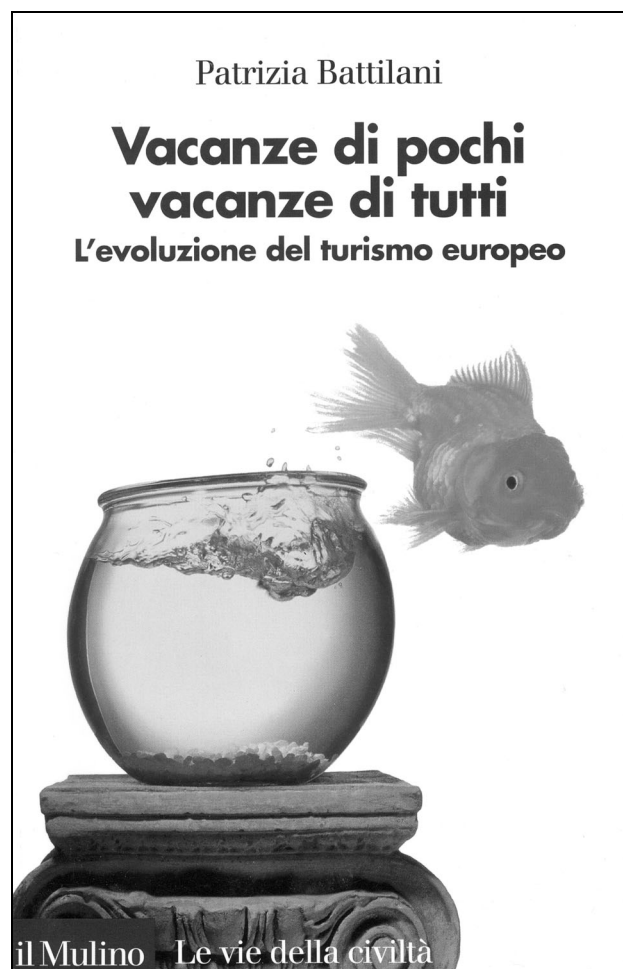
Patrizia Battilani: VACANZE DI POCHI, VACANZE DI TUTTI. L'EVOLUZIONE DEL TURISMO EUROPEO.
Bologna, Società editrice il Mulino, 2009, 412 str.

Avtorica tretje izdaje knjige *Vacanze di pochi, vacanze di tutti. L'evoluzione del turismo europeo* (Počitnice redkih, počitnice vseh. Razvoj evropskega turizma), ki je prvič izšla pri založbi Il Mulino leta 1998, v poglobljeni obliki leta 2001, pri isti založbi pa je ponovno izšla leta 2009, predava gospodarsko zgodovino turizma na sedežu bolonjske univerze v Riminiju (Ekonomska fakulteta) in je avtorica številnih študij z omejenega področja. Knjiga, ki je kronološko in tematsko razdeljena na osem poglavij, predstavlja pregled in sintezo razvoja pojava turizma v Evropi, s posebnim pogledom na njegov razvoj v Italiji. Vendar se avtorica ob upoštevanju različnih oblik turizma, zlasti modernih, iz evropskega prostora obrne tudi v Ameriko, ki je začetnica novega trenda, in sicer turizma v naravnih parkih. Pri tem bi na Slovenskem (še v okviru Avstro-Ogrske) v povezavi z odkrivanjem turističnih destinacij v naravi lahko govorili še o eni vrsti turizma, ki ga sicer ne omenja, saj gre za specifiko tega območja, to je obiskovanje jam in drugih naravnih kraških pojavov, ki se pojavlja pred modernim turizmom industrijske revolucije in po njej, ko z lažjim in hitrejšim dostopom do prevoza dobi nove, množičnejše dimenzije. Z masifikacijo turizma v 20. stoletju pa se z vidika turistične privlačnosti Battilanijeva obrne tudi na razvoj t. i. dežel v razvoju (Afrika, Sejšeli, Maldivi, Daljni vzhod).

Pričujoča raziskava o zgodovini turizma se osredinja na analizo tega fenomena z metodološkim pristopom ekonomske zgodovine, ki je vsaj do druge polovice 20. stoletja le-temu tako v evropskem kot tudi v slovenskem zgodovino pisju posvetila manj pozornosti. Nova, poglobljena izdaja, v uvodnem poglavju odpira nekatera teoretična vprašanja o turizmu in gospodarskem razvoju ter dejavnikih, ki vplivajo na turistično dejavnost in napredek. V prvem delu se posveča analizi dejavnikov, ki so vplivali na povpraševanje po storitvah v turizmu skozi čas, in sicer s postopnim večanjem dohodka in možnostjo razpolaganja s prostim časom. Drugo podpoglavje obravnava ponudbo turističnih storitev na trgu, z analizo prispevka s strani države in lokalnih ustanov oziroma njihovo vlogo pri uspešnem razvoju turističnih krajev. Avtorica na podlagi predstavitve življenjskega cikla turističnega kraja (ki ga je vpeljal Butler) preverja interakcijo med povpraševanjem in ponudbo v različnih fazah razvoja turistične destinacije. Pri tem izpostavi transformacijo dveh izmed najbolj uspešnih turističnih krajev, Batha

in Brightona, ki sta se v prvi fazi razvila kot zdravilišči, nato v letovišči in nazadnje v rezidencijalni središči. Battilanijeva v zaključnem delu prvega poglavja posveti pozornost tudi prispevku turizma h gospodarskemu razvoju posameznih držav, zlasti tistih manj razvitih. Naslednja poglavja si sledijo kronološko, in sicer od izvorov in začetnih počitnic v antiki, verskem in termalnem turizmu ter obdobju "Grandtouristov". Tretje poglavje podrobneje analizira pojav modernih oblik turizma, ki so se razvile pod vplivom industrijske revolucije, in sicer angleški termalni turizem, privlačnost in zdravilnost mrzlega morja, v nadaljevanju pa avtorica obravnava proces pomika kopalcev proti toplemu Sredozemskemu morju in soncu, turizmu v hribih in gorah, zimskemu smučarskemu turizmu ter turizmu v naravnih parkih. Battilanijeva pojasni, zakaj so Angleži "izumili" turizem in bili pobudniki novih trendov, kar je relevantno za razumevanje nadaljnjega razvoja tega fenomena in dejavnikov, ki so nanj vplivali. V nadaljevanju podrobneje analizira izbruh pojava masovnega turizma, ki po Burkartu in Medliku označuje fenomen množičnega vključevanja ljudi v ta proces oziroma sposobnost koriščenja njegovih storitev, ki je v drugi polovici prejšnjega stoletja zaznamovalo eno najbolj plodnih obdobjev obravnavanega sektorja. Počitnice in potovanje so se razširili na vedno širši sloj prebivalstva. Nova prevozna sredstva (avtomobil, letalo) so pojavu omogočila nove razsežnosti. Temu primerno je v pričujoči izdaji knjige posvečena pozornost. Masovni turizem predstavlja namreč eno najbolj pestrih obdobjev tega pojava, ki je v osemdesetih letih 20. stoletja pričel dobivati nove oblike (in nove produkte), ki jih avtorica označuje kot postmoderni turizem. Peto poglavje se posveča "turizmu v svetu" s prikazom turističnega razvoja na primeru nekaterih destinacij na različnih celinah. V prvi vrsti se na evropskih tleh posveti osrednji vlogi Sredozemlja in ovrednoti njegov turistični uspeh. Nato se posveti obravnavi turističnega razvoja v ZDA, ki jo zaznamujejo visoki prihodki iz turizma in je hkrati ena najbolj inovativnih na področju te dejavnosti. Azija se na drugi strani predstavlja kot celina, kjer je danes turistični razvoj v porastu. Pozornost nameni tudi afriškim državam, kjer je turizem še vedno omejen zgolj na nekatera območja in kjer gospodarska zaostalost negativno vpliva tudi na ta sektor. Posebej analizira tudi turizem na Maldivih in Sejšelih ter nove turistične regije na Daljnem vzhodu. Šesto poglavje obravnava razširjenost razvoja turizma v Italiji, vse od obdobja "Grandtoura", kulturnega in termalnega turizma, do razvoja njegovih modernih oblik v deželi, ki je takrat zaostajala v razvoju, ter se nato posveti turističnemu razvoju v 20. stoletju in novim izzivom obdobja postmodernega turizma, kjer na uspeh turistične destinacije ne vplivajo zgolj naravne danosti, temveč sposobnost promocije in inovacije produktov in procesov. Naslednje poglavje še podrobneje analizira turistični razvoj v posameznih regijah Italije, kjer predstavi specifične oblike turizma, kot sta

morski in zimski (Lido di Venezia, Cortina, Rimini, Sicilija, Sardinija). Na koncu se avtorica posveti obravnavi pomembnega dejavnika turističnega procesa, in sicer razvoju turistične infrastrukture in namestitvenih kapacitet, potovalnih agencij in "tour operaterjev", kjer podrobneje prikaže razvoj preteklih oblik omenjenih dejavnosti – od brezplačnih nastanitev do organiziranih in plačljivih kapacitet (12.–14. stoletje), ki so skrbele za goste in popotnike, do prenočišč v obdobju "Grandtoura" in vse do bolj razčlenjene ponudbe s pojavom modernih oblik turizma in afirmacijo razkošnih hotelov za elitne goste v 18. in 19. stoletju. Avtorica pa obravnava tudi potrebi po novih oblikah namestitvev za srednji in nižji sloj, ki so se pojavile z obdobjem masovnega turizma, zlasti v 20-ih in 30-ih letih prejšnjega stoletja. Te namestitve so zadoščale potrebam in finančnim zmogljivostim manj zahtevnih in ne zgolj elitnih turistov. Nova dognanja te izdaje ponuja tudi prikaz vzpostavitve hotelskih mrež (verig), ki so se kot prve pojavile v ZDA že na začetku 20. stoletja, sicer sprva bolj na regionalni ravni. Posamezni hoteli, povezani v mreže, so tedaj še ohranjali relativno samostojnost, ponujali pa so določene skupne storitve. Postopoma so nekatere povezave pridobile bolj centraliziran

značaj, kar Battilanijeva prikaže na primeru nekaterih hotelskih verig (Hilton, Iltt Sheraton, Best Western, Intercontinental itd.). Pri obravnavi začetkov organiziranih potovanj vsekakor ne moremo mimo omembe Thomasa Cooka, začetnika sodobne dejavnosti, ki je skrbela za storitve, vezane na organizacijo turističnih potovanj (40. leta 19. stoletja), kateremu je v delu prav tako namenjena pozornost.

Battilanijeva je strukturo knjige smiselno vsebinsko opredelila, kar bralcu predstavi jasno in sintetično kronološko sliko turističnega razvoja. Knjiga, kakor nakazuje že njen naslov, nastopa kot strnjen prikaz razvoja turizma v Evropi, v kateri je prikazano osnovno, a hkrati tudi poglobljeno znanje o razvoju tega fenomena. Osredotočena je na evropski prostor, zato so začetna poglavja predmodernih oblik turizma namenjena temu prostoru, kjer je ta fenomen v taki obliki tudi prisoten. V fazi modernega turizma pa avtorica poseže tudi izven evropskega prostora. V takem pregledu je nemogoče raziskati in prikazati celoten razvoj turizma, česar pa raziskava praviloma ne napoveduje. Deloma pomanjkljiva oziroma preveč strnjena je obravnava obdobja tik pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma, saj tu prejšnja turistična obdobja nekako zasenčijo velike razsežnosti turističnega razvoja po drugi svetovni vojni, čemur je zaradi velikih razsežnosti pojava namenjena večja pozornost. Monografija govori o razvoju evropskega turizma, vendar se deloma posveti tudi obravnavi turističnega razvoja na posameznih celinah, kjer izpostavi tiste oblike turizma, ki so se tam najbolj razvile. Primat v turističnem razvoju danes še naprej ohranja stara celina, zlasti sredozemske države (kulturne in kasneje morske destinacije), sledijo ji Združene države Amerike.

Predstavitev knjige, ki je ponovno izšla v lanskem letu, opisuje delo kot sintezo zgodovinskega razvoja globalne dejavnosti – turizma. Poseben poudarek je na njegovi ekonomski dimenziji, ki je bila v okviru gospodarske zgodovine v preteklosti prezrta. Avtorica presoja turizem skozi dolgo obdobje in prizmo gospodarske zgodovine ter na ta način pripomore k premoščanju nekaterih preteklih stereotipizacij in generalizacij razvoja in oblik turizma, ki povsem loči sodobne turiste, le-ti namreč uporabljajo standardizirane produkte, od njihovih avanturističnih predhodnikov, ki jih je gnala želja po znanju, dogodivščinah in religioznih vzgibih. Avtorica ovrže predpostavko, da ima sodobni masovni turizem povsem svojevrstne značilnosti, kot sta homogeniziranost in standardiziranost, ter da se je povsem razlikoval od turizma iz preteklosti oziroma od njegovih starejših, predindustrijskih oblik, saj primerno izpostavi, da romarji in "Grandturisti" niso nujno potovali neorganizirano, brez spremstva oziroma pomoči na poti in da pri tem ne gre za izum modernega turizma. Podobno funkcijo imajo danes denimo organizatorji turističnih potovanj. Znano dejstvo je, da popotniki predindustrijske dobe namreč niso zgolj sledili želji po iskanju znanja in izobraz-

be, temveč so potovali tudi pod vplivom trenutnih modnih smernic in pripadnosti določenemu družbenemu sloju (ang. *upper class*) ali skupini (npr. umetniki). Kasnejše letovanje na podeželju je prav tako izkazovalo pripadnost določenemu (višjemu) družbenemu sloju in finančni zmogljivosti aristokratskih družin, kar je služilo njihovem ugledu. Romarji prav tako niso potovali zgolj iz religioznih namenov, saj je bilo romanje v določene (oddaljene) kraje za vernika pravzaprav nepogrešljiva "verska praksa". Motivi in načini so se skozi obdobja ohranjali, vendar je industrijska revolucija pustila poseben pečat, saj je postopoma omogočila množičnost potovanj in temu je sledil večji ekonomski učinek. Temu obdobju je v zgodovini turizma pripisan prelomni pomen, saj izum parnega stroja drastično spremeni način potovanja. Popotniki predindustrijske dobe niso močno zaznamovali ekonomije nekega območja, kar pa se spremeni zlasti v 20. stoletju, ko turistična dejavnost postane pomemben segment gospodarstva.

Zgodovina turizma je izrazito kompleksna. Gospodarski zgodovinarji (Leonardi, Heiss, Cavalcanti) zagovarjajo tezo, da turizma zaradi svojih specifičnih in povezovalnih značilnosti ne moremo obravnavati ločeno od njegovih predhodnih oblik in Battilanijeva turistični razvoj deli na štiri obdobja. Prvo je prototurizem, ki ni imel močnega ekonomskega učinka in je trajal vse do začetka industrijske revolucije. Po revoluciji se pojavi t. i. moderni turizem, ki je še vedno omejen bolj na elito, njegove organizirane strukture se šele začenjajo intenzivneje razvijati, prave množične dimenzije pa dobi v 20. stoletju (npr. ZDA 20.–30. leta), ko turistične storitve postanejo dostopnejše tudi drugim družbenim slojem. To je turizem, ki je namenjen vsem in se pojavlja povsod (it. *turismo di tutti e in tutti i luoghi*). Danes živimo v obdobju postmodernega turizma, ki ima močan ekonomski in okoljski učinek. Posamezne navedene oblike turizma lahko nastopajo v zaporedju ali sočasno, ponekod prej, drugod kasneje. Fenomen turizma ni nov pojav, ki bi se razvil v industrijski dobi, ampak predstavlja nadgradnjo, intenzifikacijo, razširjanje in kakovosten razvoj pojavov iz preteklih obdobj, ki so po industrijski revoluciji dobili nove vsebine in so s svojimi storitvami postali vpliven dejavnik v gospodarskem sektorju, ki je še danes izrazito pomemben, saj se razvija in dobiva nove vsebine. Rojstvo "turistične industrije" v 19. stoletju je torej zgolj konsolidiralo fenomen, ki se je skrival že v starodavnih oblikah potovanja.

Pred nami je torej študija, ki se distancira zgolj od klasičnih raziskav posameznih oblik turizma oziroma turističnih destinacij. V strnjeni obliki ponuja jasno sliko najpomembnejših segmentov in trenutkov turističnega razvoja v Evropi. Zato je to delo več kot dobrodošlo, saj bralcu omogoča vpogled v proces razvoja globalnega fenomena – turizma in kot tako predstavlja izhodišče za nadaljnje raziskave.

Petra Kavrečič